

ALİ FEHMİ

Türkiye Türkçesine Aktaran:
GÜNAY KÂZİM ÇATALKAYA*

Fuzûlî Gazellerinin Bazı Poetik Özellikleri Hakkında**

Azerbaycan edebiyatında insan kalbinin derunî hislerini tasvir ve terennüm eden, insanın zengin maneviyatını şiir diline tercüme etmekle okuyucunun ve dinleyicinin kalbinde necip hisler uyandıran Fuzûlî, lirik şiirimizin en mahir ustalarındandır. Türk edebiyatını silsileli bir dağ gibi düşünürsek Fuzûlî'nin dehası onun en yüksek zirvesini oluşturur. Pekçok eser yazmış olmasına karşın onun şairlik kudreti ve söz sanatkarlığı en çok gazellerinde dikkati çeker. "Fuzûlî'nin şiirini şerh etmek zordur. Çünkü onun lirizmi insanı sarsıyor ve hayran bırakıyor. Tıpkı bir musikiye benziyor. Bu musikiden etkilenen kişi kendi hissiyatını dile getiremez. Fuzûlî'nin gazellerinin şerhi bu yüzden zordur." (Mir Celal 1940: 32). İnce, zarif, hayretengiz bir musiki etkisi meydana getiren Fuzûlî'nin gazelleri, parlaklığı ile okuyucunun iç âleminin karanlıklarını açıyor ve esrarengiz duygulara kanat açtırarak ruhunun can attığı yerlere uçuruyor. Bu Fuzûlî gazellerinin inkâr edilemez kuvvetidir.

Fuzûlî'nin gazelleri deyince biz büyük şairin bütün yaratıcılığını, arzu ve aşkını keder ve sevincini hatırlıyoruz. Onun hayata bakışı, mantıklı muhakemeleri, toplumsal görüşleri, yüksek felsefi düşünceleri, en âlî insan arzuları, ihtiras ve duyguları özellikle gazellerinde kendi hakiki anlamını bulmuştur. Fuzulî'nin gazele verdiği değer aşağıdaki kıtadan bellidir:

* Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (sems1982@gmail.com).

** Bu makale daha önce şu eserde yayımlanmıştır: *Muhammed Fuzuli, İlmî-Tedkiki Makaleler, Vefatının 400. Yılı Münasabetiyle*, Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyatı, 1958.

Oldur gazel ki feyzi anun ‘an olup müdâm
 Ârâyış-i mecâlis-i ehl-i kabûl ola
 Vird-i zebân-ı ehl-i sefâ vü sürûr olup
 Mazmûnı zevk-bahş serî’ül-hüsûl ola
 Andan ne sûd kim ola mübhem ibâreti
 Her yerde istimâ’ın idenler melûl ola

Fuzûlî’nin şiir dili Türk edebiyatının en güzel edebî dilidir. Yüksek bir medeniyete, derin bir ilme, tükenmez bir tecrübeye malik olan büyük şair, dilinin sadeliği, mantığı ve zenginliği ile edebiyatımızda en yüksek yeri işgal ediyor. Fuzûlî kendi selefi olan Nizâmî gibi az sözle çok mana ifade edecek şekilde şiir yazmayı sevmiştir.¹

Ger çoh istersen Fuzûlî izzetin az et sözi
 Kim çoh olmakdan kılupdur çoh azizi har söz

diyen Fuzûlî, kısa ve öz ibare ile çok manalar anlatmayı başarmıştır. Fuzûlî, halk dilinin ve çok iyi bildiği klasik edebiyatın inceliklerini başarıyla kullanarak yüzyıllardır teravetini kaybetmeyen gazeller yazmıştır. Bu gazelerde herşeyden önce derin bir düşünce vardır. Şair bu düşünceleri ifade ederken teşbih, istiare, tezat ve mübalağalardan yararlanmıştır. Biz burada şairin edebi sanatları nasıl kullandığı üzerinde duracağız.

a) Fuzûlî’nin gazelerinde mecazlar

Mecazlar dilin edebi süsü olup şiirin etkisini daha da artırır, ona taravet ve akıcılık verir. Mecazlar ifadenin selis olmasını sağlar. Klasik edebiyatta özellikle şiirde mecazlardan geniş şekilde yararlanılmıştır. Meşhur Şark edebiyatçısı Türkistanlı âlim Sa’düddin-i Taftazanî (1322–1390) Şark edebiyatı için yazdığı *Mutavvel* adlı eserinde mecazı anlatırken onu “hakikatin köprüsü” olarak adlandırmıştır (s. 56).² Gerçekten de

¹ Nizâmî (1299: 209) az sözle çok mana ifade etmeyi tavsiye ederek şöyle der:

Şab raft hikâyat andaki kun
 Akrada mikun dura iki kun

[Gece geçti, hikayeyi kısalt. Biri iki değil, ikiyi bir et (Ali Fehmi).]

² al-Macâzu kantarati’l-hakîka [Mecaz, hakikatin köprüsüdür (Ali Fehmi).]

mecaz ve mecazın başka türleri (teşbih, istiare, kinaye, tariz, mübalağa vb.) aracılığı ile hakiki düşünce okuyucuya daha açık şekilde ulaşır.

Fuzûlî'nin mecazları başarıyla kullanması onun edebi dilini oldukça zenginleştirmiştir. Fuzûlî kendi gazellerinde mecazların klasik örneklerini vermiştir.

Daş deler ahım ohı şehd-i lebin şevkinden
N'ola zenbûr evine benzese beytü'l-hazenim

Yahut;

Tas elini öpdi hased kıldı kara bağrımı su
Yetdi su cismine reşk aldı tenimden ârân

Birinci beyitte “Sevgilinin şehdi lebinin şevkinden âşığın ah okunun taşı delmesi” bir mecazdır. Yine ikinci beyitte “tas elini öptü”, “hasetten kara bağrım suya döndü” gibi ifadeler mecazi anlamlardır. Herhâlde tas el öpmez, yürek suya dönmez, ancak şair yalnız sevgilisini övmek ve kendisinin de sadık ve sabırlı bir âşık olduğunu kanıtlamak için bu mecazları kullanmıştır.

Berk-ı âlem gög yüzün tutmuş sirişküm yer yüzün
Sohbetümden hem vuhûş etmiş teneffür hem tuyûr

Yahut;

Yerden ey dil göge kovmuşdı sirişkin meleki
Anda hem koymayacakdur aları efkanun

İlk beyitte şair ah şimşeğinin gökyüzünü, göz yaşının ise yeryüzünü tuttuğunu belirtiyor. Buna göre gökteki kuşlar ve yerdeki hayvanlar ondan nefret ediyorlar, çünkü gökte yangın, yerde sel felâketi meydana gelmiştir. İkinci beyitte ise şaire göre göz yaş selinin yeryüzünü kaplamasından korkan melekler göğe kaçmaya mecbur olmuşlardır. Fakat gönlünde kopan nâleler de gökte onları rahat bırakmamaktadır. Elbette bu beyitler şairin çekmiş olduğu elemelerin büyüklüğünü göstermektedir.

Çâre umdum la'l-i şîrînümden eşk-i telhüme
Telh-güftâr ile aldun cân-ı şîrînüm menüm

Yahut;

Dür tek dişün sözünü her-dem işitmek ister
Bahrün müdâm onun-çün sâhildedür kulağı

Veya;

Ger müşk derse âşık ol bûy-i zülfe sâkî
Tünd olma bir kadeh ver ter eylesün dimağı

Bu beyitlerde şair “eşk-i telh”, telh-güftâr”, “cân-ı şîrîn”, “servin halini sormaya ırmakların gelmesi”, “sâkînin tünd olması”, “dimağın yaş olması” vb. kuvvetli mecazlar kullanmıştır. Fuzûlî kimi zaman ses ile mecazlar oluşturur. Hâl ve iş yerine o hâl ve işin meydana geldiği mekânı anlatır.³ Mesela:

Gamum şerh etmek için isterem her gördüğüm sâ’at
Tutam dâmânını etmez elüm çâk-i girîbândan

Bu beytin zâhirî anlamı şudur: Güya şair, sevgiliyi görünce onun eteğine yapışıp gamlarını anlatmayı istemektedir, ancak yakasının yırtığından eli buna yetmemektedir. Bu, beytin asıl anlamı değildir. Burada okuyucu şaşkırtan “çâk-i girîbân” ifadesidir ki şair bunu “çâk kerden-i girîbân” (yakayı yırtmak) manasında kullanmaktadır. Beyitte şairin söylemek istediği şudur: Ben eteğinden tutup gamlarımı açıklamak istiyorum, ama seni gördüğüm zaman aşkının etkisiyle yakamı yırtmaya başlıyorum, yakamı yırtmaktan eteğini tutamıyorum. Böyle ifadeler Fuzûlî’nin şiirine yenilik, teravet ve selaset vermektedir.

b) Sanatlı İfadeler

Fuzûlî’nin gazellerine dikkatle bakıldığında onun sanatlı ifadeleri ustalıklı kullandığı görülür. Şair, edebî dilini hem zenginleştirmek hem de daha etkili kullanmak maksadıyla sanatlı ifadelerden yararlanmıştı.

Bülbül-i dil gülşen-i ruhsârün eyler ârzû
Tûtî-i cân la’l-i şeker-bârün eyler ârzû

³ Mecazın bu şekline klasik edebiyatta zikr-i mahal irâde-i hâl denir (Ali Fehmi).

Bu mısralarda kullanılmış olan “bûlbûl-i dil”, “tûtî-i cân”, “la’l-i şekker-bâr” ifadeleri sanatlı terkiplerdir. Ayrıca mısra başındaki ifadelerle mısra sonundaki ifadeler tenasüp meydana getirmektedir. İlk mısra şair gönlünü bûlbüle, sevgilinin yüzünü ise gül bahçesine benzetmektedir. İkinci mısra ise cânı tûtîye, sevgilinin dudağını şekere teşbih etmektedir. Bunlar birbirleri ile alakalı kelimeledir.

Yahut;

Könlüm açılır zülf-i perişanını görgeç
Nutmum tutulur gonçe-i handânını görgeç
Bahdukca sana kan saçılır dîdelerümden
Bağrum delinür navek-i müjgânını görgeç
Ra’nâlık ile kamet-i şimşadı kılan yâd
Olmaz mı hacil serv-i hırâmânını görgeç

Bu mısralarda şair “zülf-i perîşân”, “gonçe-i handân”, “nâvek-i müjgân”, “serv-i hırâmân” gibi mazmunları bir arada kullanmaktadır. Böylece şair okuyucuya farklı bir edebî sahne sunmaktadır.

Giryedür her dem açan gamdan tutulmuş könlümi
Eşkdür hâlî kılan kan ile dolmuş könlümi
Ey perî-veşler cefâ resmin unutman lutf edün
Eylemen bedhû cefâ mu’tâdı olmuş könlümi

Şair; aşkın her şeye sevinmeyen, gülmeyen, eğlenmeyen gönlünü “gamdan tutulmuş”, “kan ile dolmuş”, “cefâ mu’tâdı olmuş” gibi ebedî ifadelerle tasvir etmektedir.

Derd çekmiş başum ol hâl-i siyeh kurbânı
Tâb görmüş tenüm ol turra-i tarrâre fedâ
Gözlerümden tökülen katre-i eşküm güheri
Leblerinden saçılan lu’lû-yi şehvâre fedâ
Çâk sînemde olan kanlı ciger pâreleri
Mest çeşminde olan gamze-i hunhâre fedâ

Burada “derd çekmiş baş”, “tâb görmüş beden”, “gözden dökülen yaş güherleri”, “dudaklardan saçılan inciler”, “yarılmış sinedeki kanlı ciger pareleri”, “mest gözdeki kan içici gamze” gibi sözler Fuzûlî’ye özgü mazmunlardır.

c) Teşbihler (benzetmeler)

Fuzûlî, gazellerinde mukayeseler yaparak teşbihler meydana getirmektedir. Onun teşbihleri edebî, etkisi rengârenktir:

Tenümde zahm-ı tîgun çeşm-i hûn-efşâne benzetdüm
 Ohun kim sâf sâf etrâfındadır müjgâne benzetdüm
 Sökülmüş köksümi kim doludur gamzen hayâlîyle
 Harâmîler yatağı menzil-i vîrâne benzetdüm
 Tenümden incinüp çıhmuş revân cân kimi peykânun
 Ne çok incinmesün yetdükce zevkün câne benzetdüm
 Gözümde beslenüp kıymet bulan peykânun gördüm
 Sadefde güher olan katre-i bârâne benzetdüm

Baştan sona mufassal teşbihlerden oluşmuş bu gazelde şair, sevgilinin attığı gamze oklarının yarasını kan saçan göze, yaranın etrafında sıralanmış okları onun kirpiklerine, sökülmüş sinede olan gamzenin hayalini harabede toplanan eşkiyaya, göz içinde beslenip değerlendirilen peykânı ise sadef içinde beslenen damlaya benzetiyor. Bu benzetmeleri yaparken şair “benzettim” ifadesini de kullanıyor. Fuzûlî, aşağıdaki beyitlerde de “tek” ve “gibi” benzetme edatlarını kullanarak teşbihler meydana getirmiştir:

Her yana baksam sürâhî tek sücûd etmek işüm
 Kanda olsam bâde tek düşmek ayaga âdetüm
 Bes ki câm-ı mey kimi hoş-meşreb ü sâfî-dilem
 Hurmetüm vâcib bilür her kim bilür keyfiyyetüm

Şair burada kendi tevazuunu anlatıyor. Tabiatın güzelliği karşısında secde edişini mey şişesinin kadeh karşısında eğilmesi, mağrur olmayışını şarabın “ayağa” düşmesi, yüreğinin saflığını ise saf ve temiz olan şarap şeklinde veriyor.

N’oldı getürmedün ele sadpâre könlümi
 Vehm eyledün mi el kese bu şişe pâresi⁴

⁴ 19. yy. Güney Azerbaycan şairi Zikrî-i Erdebilî, Fuzûlî’nin bu mazmununu kullanarak şöyle der:

El vurma şişe könlüme sınımak hayâli var
 Nâzükdür ellerin keser ol şişe pâresi

Böyle benzetmelere mükemmel yahut tekidli teşbih denir. Şair tabiattaki olay ve eşyanın bütün özelliklerini etraflıca bildiğinden bir beyitte üç, dört, bazen beş benzetmeyi bir araya getirerek silsileli teşbihler oluşturmuştur.

Bülbül-i gam-zedeyem bâg u bahârum sensin
Dehen ü kadd u ruhun gonça vü serv ü semenüm

Bu beyitte beş teşbih yapılmıştır. Şair, âşığı aşk gamına tutulmuş bülbüle, maşuku ise bağa ve bahara; güzelin ağzını goncaya, boyunu serviye, yüzünü ise yasemine benzetmiştir. Birbiriyle tenasüp içinde yazılmış bu teşbihler okuyucunun gözüne sıradışı bir edebî levha olarak görünmektedir. Ayrıca ikinci mısra da şair mürettep leff ü neşr sanatını yapmıştır.

Nece kadd ü hâl ü hat u ruhun gamı renc ü derd ü belâ ile
Büke kaddümi töke yaşımı yıha könlümi yaha cânımı

Burada dört etkili benzetme vardır. Bu benzetmeler tekidli (beliğ) benzetmelerdir. Yani burada benzeyenle benzetilen arasında benzetme sebebi ve benzetme edatı yoktur. Şair mücerred mefhumları ustalıklı mukayese etmektedir. Güya kadd gam, hâl renc, hat derd, ruh beladır. Bunların arasında hiçbir maddi bağıllık olmadığı hâlde Fuzûlî bu sözleri teşbih derecesine yükseltmiştir. Burada gam kadd büküyor, renc gözyaşı döktürüyor, derd gönül yıkıyor, bela ise can yakıyor. Demek ki maşukun kaddini görmemekle âşığın kaddinin bükülmesi, hâlinin (ben) düşüncesi ile kara gözlerden akan yaş, hattının hayali ile tüy gibi zayıflamış gönül, yanaklarının kırmızılığı ile yanan can karşılaştırılıyor ve bunlar şekilce birbirine benzetiliyor. Yine bu beyitte şair ilk mısra da benzeyen ile benzetilenleri bir arada vermiş, ikinci mısra da ise bunların gerçekleştirdikleri fiilleri sıralayarak leff ü neşr sanatını meydana getirmiştir.

Bilindiği gibi klasik Türk edebiyatında Arap harflerinin birçoğu remiz olarak kullanılır, mesela: Elif: kad, kamet, mim: ağız, ayn: göz (Ayn kelimesinin anlamı da gözdür.), sin: diş (Sin kelimesinin anlamı dişdir.), kaf-nun: kaş, dal-nun: kaddin bükülmesi. Şimdi Fuzûlî'nin bu harflerle yaptığı teşbihlere misal verelim:

Nihâl-i servdür kaddün kaşun nûn ol nihâl üzre
 Misâl-i nokta-i nûn hâlün ol müşkîn hilâl üzre
 Olup hayrân götürmen hatt u hâlundan nazar gûyâ
 Gözüm merdümleridür noktalar ol hatt u hâl üzre
 Ham etdün kâmetüm gör teki ser kıldumsa ma'zûrem
 Ne özrüm var eger derlerse olmaz nokta dâl üzre

Birinci beyitte şair, sevgilinin boyunu nihâl-i serve, yani servi ağacına; hilâle benzeyen kaşını nihâl kelimesinin başında olan nun harfine, hâlini ise nun harfinin noktasına teşbih etmektedir. İkinci beyitte şair, sevgilinin hatt u hâlinde gözünü alamıyor. Çünkü gözbebeklerinin biri sevgilinin hattının, diğeri de hâlinin noktasıdır. Üçüncü beyitte âşık, sevgilinin karşısında bükülmüş boyunu dal harfine, kendi başını ise noktaya benzetmektedir. Dal harfinin noktası olmadığından âşık başını terk etmelidir, böylece boyu kusursuz bir şekilde dal harfine benzeyebilir. Başından vaz geçen âşık da mazur görülür.

Batalı kâne ohun dîde-i giryân içre
 Bir elifdür sanasın kim yazılır kân içre

Sevgilinin gamze oku âşığın ağlayan gözüne battığından kan akmaktadır. Şair bu oku kan kelimesinin Arap harfleri ile yazılışında ortada bulunan elife benzetmektedir.

Hamîde kâmetüm kim dâg-ı dilden kâne gark olmuş
 İçinde noktası gûyâ ki kan altındaki nûnidür

Âşığın gamdan bükülen kaddi (boyu), dağlanmış yüreğinden akan kana gark olmuştur. Şair burada kan kelimesinin sonunda bulunan nun harfi ile dertli yüreği arasında teşbih yapmıştır. Nun harfinin noktası âşığın yüreğindeki dağ (yara)dır, kuyruk kısmı ise kaddi bükülmüş âşığın kendisidir, harfin bu kısmı dâla da benzer.

ç) İstiareler (Metaforlar)

Fuzûlî'nin sanatkârlığı istiareleri kullanmasında da kendini göstermektedir. İstiareler bir tür benzetmelerdir. Ancak bunlarda benzeyenle benzetilenden yalnız biri bulunur. Mesela:

Dil uzadur bahs ile ol ârız-ı handane şem'
Od çıhar ağzından etmez mi hazer kim yâne şem'

Yahut;

Ger degül bir mâh-i mihr ilen menüm tek zâr subh
Başın açup nişe her gün yahasin yırtar subh

Veya;

Temâşâ-yı ruhun azmine çıhdı âftâb ammâ
Gelürken sür'at ilen düşdi yüz yerde şitâbından

Bu mısralarda şem'in insana dil uzatması, şem'in hazer etmesi, subhun zâr olması, subhun baş açıp yaka yırtması, güneşin temaşaya çıkması, süratle gelen güneşin şitaptan düşmesi şairin meydana getirdiği çok başarılı istiarelerdir. İstiarelerde esasen canlı varlıklara ait sıfatlar cansız varlıklara veya aksine isnat edilir. Şairler istiare yoluyla cansız varlıkları insana benzetirler, böylece kişileştirme yaparlar.

Âyîne sever cândan ruhsâre-i cânânı
Bir gâyete ermiş kim ayrılrsa çıhar cânı

Ayna, sevgilinin yüzüne âşık olup onu candan sevmektedir, çünkü sevgilinin yüzünün aksi aynanın canı olmuştur. Sevgili aynaya baktıkça ayna canlı olur, eğer ondan ayrılırsa yani ona bakmazsa o zaman aynanın canı çıkar.

Yelde bulmuş buy-ı zülfün suda aks-i ârızun
Kim yeli bağrına basup suya göz dikmiş habâb

Şair, içi hava ile dolu alan ve göze benzeyen hababı (su köpüğü) canlandırarak yeli bağrına bastığını ve suya göz diktiğini ifade etmektedir. Bu enteresan bir kişileştirmedir. Şairin gazellerindeki tabiat tasvirlerinde istiarelere daha çok rastlıyoruz.

Pençe-i berg-i çenâr etmiş müheyyâ şâneler
Anlamış gûyâ ki sünbül kâkülünün tâbı var
Râhat için ferş salmış sebze-i ter gülşene
Nergisün görmüş gözin mahmûr sanmış hâbı var

Beyitlerdeki istiare yoluyla yapılan tabiat tasvirleri o kadar başarılıdır ki okuyucuyu hayran bırakmaktadır. Şair bahar tasviri yapmaktadır. Çınarın yapraklarını tarağa, sümbülü saça benzeten şaire göre çınar, yaprakları olan tarakla sümbülün saçlarını taramaya hazırdır. Taze çi-menler ise nergisin gözünü mahmur görüp onu rahat ettirmek için yatak hazırlamışlardır.

d) Mübalağalar

Mübalağa sanatı, edebiyatın en leziz meyvelerindedir. Klasik Türk edebiyatı şairlerinin pekçoğu mübalağayı “şairane ve edibane yalan” olarak tanımlamışlardır, ancak bu yalanın en etkilisi aynı zamanda şiirin en güzeldir.⁵ Nizâmî, oğluna nasihat ederken mübalağa sanatını şöyle değerlendirebilir (Nizâmî 1299 H: 209):

Dar şî'r ma-pîç u dar fan-i u
Çun akzab-i ust ahsan-i u

[Ey oğul! Şiiri çok sarılma, çünkü şiirin en yalancısı onun en güzeldir (Ali Fehmi).]

Ancak mübalağayı yalnız “yalan” olarak kabul etmek doğru değildir. Çünkü asıl mübalağa şairin hayal zenginliğinden akıp gelen samimi ve inandırıcı ifadelerdir. Mübalağa ne kadar inandırıcı olursa o kadar etkili olur. Fuzûlî'nin gazellerindeki mübalağalar çok tabii ve emsalsizdir.

Keçer nâlem felekden ham kadümi çenge benzetmen
Ki çılmaz perdeden çengin sadâ-yı nâle-i zârı

Şair diyor ki eğilmiş belimi çenge benzetmeyin, çünkü benim ahım felekten de uzağa gider, çengin ise “sadâ-yı nâle-i zârı” perdeden kenara çıkmaz. Yahut;

⁵ Ahsanun şî'ri akzabuhu [Şiirdeki en güzel yalan en güzel şiirdir. (Ali Fehmi)] Taftazânî, *Mutavvel*, s. 114.

Olsaydı mendeki gam Ferhâd-ı mübtelâda
Bir âh ile verürdi min Bîsütûnı bâde

Ferhad, Şirin'in aşkı uğrunda bin meşakkatle bir Bisütun yarmakta iken Fuzûlî'nin aşkı o kadar keskindir ki gönlünün derinliklerinden kopan bir ah ile bin Bisütun'u bâd-ı fenâya verir. Yahut;

Bu temennâda ki ol şem' ile hem-sohbet olam
Dûd-ı âh etdi dünüm tek günümi târ menüm

Âşık, sevgili ile sohbet etmek istediğinde ahının dumanı o kadar etkili oluyor ki gece gibi gündüz de karanlık oluyor. Aşağıdaki beyitte de şair ahının yakıcı ateşinin kâinatı güneşten daha fazla ışıktandıracağını mübalağalı bir şekilde ifade etmektedir:

Kes mihrini ey çerh güneşden sana her subh
Bir şu'le yeter âtiş-i âh-ı seherümden

Şu beyitte Fuzûlî, ahının kılıç gibi keskin olması için her sabah göz yaşı ile suladığını, böylece feleğin kanını dökebileceğini söylüyor:

Su verür her subh-dem göz yaşı tîg-ı âhuma
Kim tökem kanın sipihrün salsa mihrin mâhuma

Fuzûlî, âşığın sevgilinin hicranına dayanamayıp akıttığı gözyaşlarının miktarını ve etkisini mübalağa yoluyla şöyle ifade etmektedir:

Tâb-ı sûz-ı sîneden eksiltmeseydi göz nemi
Göz yumup açınca seylâbe verürdüm âlemi

Şair, gönlünde yanan aşkın hararetini gözdeki nem eksiltmeseydi, göz yumup açınca kadar dünyayı sele verirdim diyor. Fuzûlî'nin elinde söz mum gibi yumuşak ve su gibi akıcıdır. O herhangi bir şeyi istediği kadar büyütebildiği gibi küçültebilir de.

Işk ser-geştesiyem seyl-i sirişk içre yerüm
Bir habâbem ki hevâdan doludur pîrehenüm

Beyitte şair, aşkın eritici etkisinden o kadar incelmıştır ki gözyaşı selinin içinde avare gezen bir habap gibidir.

Hatâ senden degül cismüm ohundan bî-nasîb olsa
Habâb-ı eşk-i gülgûn içre pinhân etdügümdendür

Bu beyitte şair, cisminin habaptan daha küçük olduğunu söylüyor. Şair o kadar incelmıştır ki kanlı gözyaşının hababı içinde kaybolmuştur.

Fuzûlî tezatlı mübalağalar da meydana getirmiştir. Meselâ:

Fuzûlî vermedi ta'n ohlakı göz yaşına teskîn
Önin bend etmek olmaz hâr u hâşâk ile Ceyhûndur

Şair, gözyaşını Ceyhun nehrine benzetirken ta'n oklarını hâr u hâşâke (çerçöp) benzeterek tezatlı mübalağa yapmıştır.

Miskîn Fuzûlîyem ki sana tutmuşam özüm
Yâ bir kemîne katre ki ummâne yetmişem

Fuzûlî'nin sevdiği güzel o derecede ulvidir ki umman kadar büyük, şair ise damla kadar küçüktür. Yine bu beyit de tezatlı mübalağa örneğidir.

e) Telmihler

Telmih, Arapça "lamh" kelimesinden türemiş olup bir defa göz ucu ile bakmak anlamına gelir. Şiirde ise şairin bir olaya işaret etmesi demektir. Zamanının bütün ilimlerini ve içinde yaşamış olduğu halkın bütün ananelerini çok iyi bilen Fuzûlî, şiirlerinde ifade ettiği düşünceyi okuyucunun zihninde daha da canlı kılmak için birtakım tarihi ve esatiri olaylara, ayet ve hadislere, hikmetli sözlere vs. telmihler yapmıştır. Bunların çoğu dini ve efsanevi konularla ilgilidir. Mesela:

Secdegâh etmişdi ışk ehli kaşun mihrâbını
Kılmadan hayl-i melâik secde-i Âdem henüz

Yahut;

Dediler bî-haberler bâğ-ı cennet kûyine benzer
Haber verdi mana andan gelen Âdem yalandur bu

Yukarıdaki her iki beyitte de ilk insan Hz. Âdem'e telmih yapılmıştır. Birinci beyitte *Kur'an*'da geçen meleklerin Hz. Âdem'e secde et-

melerinin istendiği ayete işaret edilmektedir. Şair ise âşıkların çok daha önce sevgilinin kaşının mihrabına secde ettiklerini, böylece aşktan önce hiçbir şeyin yaratılmadığını belirtmektedir. İkinci beyitte yine Hz. Âdem'in yasak meyveyi yemesi üzerine cennetten çıkarılması olayına telmih yapılmıştır. Şair, cahillerin sevgilinin mahallesinin cennete benzediğini söylediklerini; cennetten gelen Hz. Âdem'in ise bunu yalanladığını söyleyerek orasının cennetten çok daha güzel olduğuna Hz. Âdem'i şahit tutmaktadır. Diğer misaller:

Burahdı hâke hüsnün âftâb-ı âlem-ârâyı
Götürdi yeryüzinden mu'ciz-i la'lün Mesîhâyı

Yahut;

İki gözden revân etmiş sirişküm kâmetün şevki
Asâ-yı mu'cizi gör kim iki bölmiş bu deryâyı

Veya;

Şahsen mülk-i melâhatde sana kullar çoh
Biri oldur ki varup Mısırdâ sultân olmuş

Veya;

Aks-i kaddünle gören dâire-i âyineyi
Der meh-i bedrdür engüşt-i nübüvvetden şakk

Birinci beyitte Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi, ikinci beyitte Hz. Musa'nın asası ile Nil'i ikiye bölmesi, üçüncü beyitte Mısır'da sultan olan Hz. Yusuf'a, dördüncü beyitte Hz. Muhammed'in parmağı ile Ay'ı ikiye bölmesine telmih yapılmaktadır.

Benedürdüm kad-ı mevzûnına fil-cümle eger
Cân içinde elif etseydi kabûl-i harekât

Bu beyitte şair Arapça bir sarf kuralına işaret etmektedir. Buna göre eliften başka bütün harfler harekeli kabul edilir. Elif ise harekesizdir. Şair bu kuralı hatırlatarak sevgilinin düz ve zarif olan kaddini cân kelimesinin içinde bulunan elife benzeter, ancak sevgilinin boyu hareketli olduğundan elif ise hareke kabul etmediğinden sevgilinin kaddi eliften

üstündür. Şair “harekât” kelimesi ile hem canlılığın belirtisi olan hareketi hem de hareketleri (ünlüleri göstermek üzere kullanılan Arapçadaki işaretler) kastetmiştir.

Cismümi yandırma rahm et yaşuma ey bağı taş
İhtiyât et yanmasun nâgeh kuru yanında yaş

Beyitte “Kurunun yanında yaş da yanar.” atasözüne telmih yapılmıştır.

Hâsılun evvel gam-ı cânândur âhir terk-i cân
Bu imiş kısmet Fuzûlî hah ağla hah gül

“İster ağla ister gül” halk söyleyişine telmih vardır.

Demiş her goncaya âşıklığın râzın sabâ derler
El agzın tutmak olmaz korkaram ey gül sana derler

“El ağzını tutmak olmaz.”, “El ağzı çuval ağzı.” atasözüne telmih vardır.

Geh gözde geh gönülde hadengin mekân tutar
Her kanda olsa kanlını elbette kan tutar

“Kanlını kan tutar.” atasözüne telmih yapılmıştır. Bu beyitlerden şairin, halk edebiyatını da çok iyi bildiği anlaşılmaktadır. Fuzûlî’nin gazellerinde böyle sayısız telmihler vardır. Şair, bütün his ve duygularını, fikir ve düşüncelerini edebî sanatlarla okuyucuya ulaştırmıştır. Böylece edebiyatımızın en yüksek seviyeye çıkmasına hizmet etmiştir.

Kaynaklar*

MİR CELAL (1940), *Fuzûlî’nin Poetik Hususiyetleri*, Bakü.

NİZÂMÎ (1299 H.), *Hamse*, Tahran.

TAFTAZÂNÎ, Sa’düddin-i (?), *Mutavvel*, Tebriz.

---

* Kaynaklardaki eksik bilgiler makale yazarı ile (Ali Fehmi) ilgilidir.